

M. L. CASES, C. M. MARUGAN, M. I. RABASA, *Descripció del marquesat de Pallars i del vescomtat de Vilamur per Onofre Timbau (1628)*. Introducció de Josep M. BRINGUÉ i PORTELLA (Col·lecció Pallars), Lleida, Pagès editors 2001, 201 pp.

Bringué comença la introducció explicant que la transcripció dels dos documents s'ha efectuat a partir de dues còpies fetes per un arxiver anomenat Juan Busquets per a l'ús quotidià dels oficials ducals (p.11) Com és sabut, Joan Busquets fou un dels organitzadors de l'arxiu dels Cardona-Sogorb, quan la copiosa documentació d'aquesta gran casa catalana era al castell d'Arbeca. Continua dient Bringué que els originals no s'han pogut consultar i que la documentació del Pallars [després de la caiguda del Comtat en mans dels Cardona, a finals del XV] ha estat molt viatgera: els Cardona se l'emportaren a Arbeca, després a Falset, a Barcelona, a Madrid, a Sevilla, a Toledo, i véa a saber on acabarà (p. 11). Nosaltres advertim ara el lector i l'investigador que una part de la documentació catalana dels fons ha estat microfilmada a despeses de la Generalitat de Catalunya, i que els microfilms relatius a la documentació pallaresa han estat dipositats a l'Arxiu Comarcal de Sort. En una edició com la que comentem, no hauria estat sobrer de resumir les vicissituds arxivístiques dels fons al qual pertanyen i de fer constar el lloc on són ara, per més que tot això ja hagi estat dit i publicat en algun altre lloc.

Els manuscrits són dividits en capítols relatius a cada un dels quarts en què es dividien el Marquesat de Pallars (Sort, Peramea, Cardós, mig quarter d'Escaló, Àneu i Salàs) i el Vescomtat de Vilamur (Sobirà i Jussà) —no pertanyien pas als Cardona tot el Pallars Sobirà ni molt menys encara tot el Pallars Jussà: Rialb i la Vall d'Àssua i Tírvia-Vallferrera eren reials; l'abat de Gerri tenia senyories una mica per tot arreu; hi havia diverses senyories laiques (12)— i dintre de cada capítol hi ha un apartat per a cada un dels pobles. Aquests apartats contenen una breu descripció geogràfica, demogràfica, econòmica, social, i, amb força detall, una descripció jurisdiccional i institucional dels pobles pertanyents al duc de Cardona com a successor dels comtes de Pallars: quines rendes i censals paguen, en quin règim posseeixen terres i boscos, quins drets hi té el duc, quines llibertats tenen els pobles, quines institucions, jurisdiccions, oficials... (16, 26). La redacció dels dos documents coincideix amb les urgències dineràries dels ducs per mor del judici fratricida dels Cardona per quedar-se amb el títol de duc i el patrimoni familiar, i el consegüent endeutament del llinatge senyorial i els censals que les comunitats es carreguen per acudir en socors del duc a canvi de la consignació de les rendes senyorials, i la seva redacció serví per preparar una capbreu efectuada uns anys més tard (1668-69) en un marquesat de Pallars no gens acostumat a aquestes mesures (15, 23, 69...). Nosaltres hi veiem una mostra d'allò que a vegades s'ha anomenat procés de 'refeudalització' de l'Edat Moderna, que consisteix, d'una banda —la que ací toca més de prop—, en l'augment del rigor en l'exacció dels drets dominicals i de la pressió per imposar-ne de nous, i, d'una altra —més allunyada de la problemàtica que reflecteixen els documents transcrits—, en alienacions del patrimoni reial, alhora que augmenta la pressió centralista, absolutista i uniformista del rei. El resultat de la Guerra dels Segadors no solament tindrà per efecte la divisió de Catalunya i la definitiva integració del Principat a la monarquia hispànica, sinó que també serà una victòria dels senyors, dels grans senyors si més no, sobre llurs súbdits, que els permetrà d'incrementar la pressió dominical, com refereix Bringué en relació a aquests documents (14, 17). També explica Bringué l'evolució de la vista general, unes juntes generals dels estats pallaresos del duc «amb qui negocien pagaments i normes, estableixen talles, dicten disposicions; vista general que durant el segle XVI [...] cada vegada té més poder i s'estructura millor gràcies a les disputes i plets familiars dels Cardona, que va evolucionant, com a Andorra, cap a un [...] Consell de la Terra», però els resultats de les Guerres dels Segadors i de Successió paralyzaran aquesta dinàmica (22-23) i l'última de les dites guerres causarà la desaparició de diverses institucions, drets i llibertats dels pallaresos

Bringué anota que en aquests documents apareix un Pallars força poblat. Timbau troba que els pobles paguen per menys cases de les que hi ha —cosa que ens sembla lògica en època d'augment de població o després d'un canvi tan traumàtic de titularitat dominical—, i acon-

sella al duc que els exigeixi els drets que per aquest motiu no li han satisfet durant els darrers trenta anys —període més enllà del qual tals drets prescrivien—, la qual cosa portarà a un procés i a conflictes llargs (15, 17). On el document parla de ‚mil ochocientos nuebe besinos‘ es refereix, pensem, a caps de casa (29), cosa que Bringué no adverteix.

Bringué anota també que aquests documents ens manifesten un Pallars amb poques subjeccions al senyor: paguen poques rendes, tenen les terres en franc alou (ho deduïm de la p.20), participen en l'exercici de la jurisdicció, frueixen d'àmplies llibertats (p.15), sovint derivades de costums immemorials o d'usucapions en èpoques de relaxament de l'autoritat del senyor i especialment dels seus oficials (28). És als *quarters* de les Valls d'Àneu i de Cardós —justament les més extremes de la comarca, és a dir, les capçaleres de la Noguera— on les llibertats i l'autogovern són més amplis (18, 22).

En la introducció, Bringué fa referència a un fet transcendent per a la comarca i poc conegut pels no pallaresos: la conquesta del Comtat de Pallars pel rei, que no l'annexiona a la jurisdicció i patrimoni reials, sinó que el cedeix a un comte fidel, Joan Ramon Folch de Cardona (13), amb el títol de marquès. Aquesta conquesta es va consumir l'any 1488 sota el regnat de Ferran II: és a dir, cal emmarcar-la en l'època en què tant Ferran II de Catalunya i Aragó com Isabel I de Castella conquereixen nous territoris (Granada, Magrib, Itàlia, Índies, Alta Navarra), sotmeten la noblesa (Castellbò, Pallars...), imposen arreu una forma d'autoritat reial nova, més enèrgica i absoluta, i, en alguns llocs, impulsen una política de castellanització (Galícia) i també de cristianització (Andalusia oriental, Índies). D'aquest fet volem remarcar, encara que no tingui relació amb els documents del llibre que recensionem, que Hug Roger III i la seva família s'encararen al rei i perderen la guerra i doncs el Comtat no pas perquè volguessin ésser comtes independents o sobirans sinó, ben al contrari, perquè intervingueren de forma destacada en les conteses polítiques i militars del Principat de Catalunya i de la monarquia en un bàndol i amb una actitud que, amb el pas del temps i l'evolució de la contesa, va esdevenir minoritària i perdedora. Però, malgrat el canvi de titularitat del Comtat, el s.XVI va ésser un segle de reforçament de les llibertats i institucions pallareses; l'ofensiva senyorial va tenir lloc al XVII i XVIII (14, 15, 17, 22, 23), en què, d'una banda, els Cardona superaren la seva crisi interna i, de l'altra, Catalunya es va trobar indefensa davant el rei i els senyors. És comprensible, doncs, per tot això, que els redactors dels documents transcrits silenciïn pràcticament la Casa de Pallars, els drets de la qual són els que van passar als Cardona i ara volien restablir, i que, quan l'esmenten, ho fan en fets perjudicials per al patrimoni i l'autoritat comtal i o de forma vaga i quasi despectiva, alhora que magnifiquen el paper de Ferran II (13).

Les tres autores de la transcripció, Cases, Marugan i Rabasa, en les seves notes sobre el manuscrit, que segueixen la introducció de Bringué (25-30), comencen deixant constància del lliurament a l'Arxiu Històric comarcal de Sort de la còpia dels microfilms dels fons Pallars, Vilamur i Catalunya General de l'Arxiu Ducal de Medinaceli [...] que actualment es troba a Toledo (Archivo General de la Nobleza)<sup>6</sup> (25), microfilmada a expenses de la Generalitat de Cata-

6. Cosa que no ens consta, després d'haver consultat el catàleg electrònic de la Secció Nobleza del Archivo Histórico Nacional, ans sembla que el dit fons, juntament amb l'edifici de la Casa de Pilatos i tots els fons documentals que aixopluga, ha estat inscrit en el Catàleg General del Patrimoni Històric Andalús per ordre de la Conselleria de Cultura de la Junta d'Andalusia: Ordre del 29-7-1997 dins el *Boletín Oficial de la Junta de Andalucía* del 23-8-1997, que enumera els llinatges nobiliaris dels quals procedeixen els dits fons. Això permet d'afirmar que els fons als quals ens referim mai no han estat a Toledo i difícilment hi aniran a parar. Una relació del pelegrinatge dels fons dels Cardona-Medinaceli a través del temps es pot veure en A. SÁNCHEZ GONZÁLEZ, *Archivística nobiliaria de la Casa de Medinaceli: el Archivo General de los Duques de Segorbe y Cardona*, Madrid 1990. Les vicissituds d'aquests fons durant el s. XX i especialment els motius i circumstàncies de llur trasllat a l'arxiu patrimonial de la casa ducal a Sevilla, després de la guerra civil del 1936-1939, les explica Josep M<sup>e</sup> PONS I GURI, *Hostalric, capi-*

lunya, cosa que ha facilitat l'edició dels documents que es publiquen. Diuen que els agradaria la publicació sistemàtica de tot aquest conjunt documental en un corpus (25), però a la pàgina següent ens informen que no han inclòs en la transcripció un document annex i dos de conexas (26), amb la qual cosa reconeixen que no s'ha d'editar indiscriminadament tota la documentació. Afirmen que l'edició present és la continuació de la tasca d'edició d'altres documents pallaresos com el de l'*Spill [...] del Vescomtat de Castellbò*, el *Capbreu de les Valls d'Àneu de 1669*, i *Llavorsí. Dels orígens al capbreu de 1669* (25 i n.1); nosaltres creiem que aquesta tasca és també la continuació dels treballs de Ferran Valls i Taberner, dels que durant molts anys ha fet en solitari la revista «Urgellia» dirigida pel recentment traspasat Cebrià Baraut, i d'altres historiadors, revistes (com «Collegats») i editorials (com Garsineu), sense deixar d'esmentar el gran estudiós de textos medievals pallaresos —especialment del monestir de Santa Maria de Gerri i dels seus drets dominicals—, el malaguanyat Ignasi Puig i Ferrer.

En la descripció dels manuscrits les autores ens informen que el relatiu al Marquesat de Pallars fou elaborat el 1628 per Onofre Timbau, doctor en ambdós drets —romà i canònic—, assessor del duc al Marquesat de Pallars i Vescomtat de Vilamur, i copiat per l'arxiver del duc a Arbeca, Joan Busquets, el 1631; mentre que el de Vilamur fou copiat i probablement redactat per una altra mà, desconeguda, el 1632 (29).

Constaten la redacció en castellà dels documents perquè eren adreçats al duc de Cardona —no creiem pas que fos aquest el motiu de l'ús de tal llengua, ja que aquest tipus de documents no solien anar adreçats, de fet, al senyor sinó als seus procuradors jurisdiccionals i patrimonials; sí, en canvi, que ho podien haver estat les vinculacions familiars i polítiques de la nissaga amb Castella i Andalusia, on els Cardona posseïen importants dominis ja molt abans d'emparentar amb els Medinaceli i on residiren permanentment des del s. XVII si més no, així com, en general, la castellanització literària de les classes més altes del Principat, i, en particular, la imposició o adopció del castellà en els nivells més elevats, si més no, de l'administració ducal—; constaten també el prestigi del castellà a l'època, i les seves fluctuacions ortogràfiques i absència de normativa (29), però no assenyalen que autors i copistes, catalans tots, emplen el document de catalanismes lèxics, sintàctics i ortogràfics, i castellanitzen parcialment el nom d'algunes institucions i oficials, també d'alguns topònims; nosaltres ens preguntem si algunes de les suposades fluctuacions ortogràfiques no són degudes, més que al pas del sistema fonològic del castellà medieval al modern i a l'absència de la normativa ortogràfica (29), a catalanismes i al mal coneixement del castellà i del llatí —guia ortogràfica de l'època— del copista.

En resum, ens trobem davant un llibre que conté una introducció essencial i dos documents importants per al coneixement del Pallars a l'època moderna.

Sebastià Solé i Cor

---

*tal i arxiu del Vescomtat de Cabrera*, dins «Quaderns de la Selva», 14 (2002), 10-14. Una relació detallada de la gestació i aplicació dels convenis successius entre la Generalitat de Catalunya, la Fundació Casa Ducal de Medinaceli i el Monestir de Poblet per a la microfilmació i dipòsit dels fons documentals catalans, així com la creació d'un Consell Particular per a Catalunya de la dita Fundació, la dóna Francesc OLIVÉ I OLLÉ, *L'Arxiu dels Medinaceli a Catalunya*, dins «Arxius. Butlletí del Servei d'Arxius», 22 (1999), 1-3, descrivint sumàriament els fons catalans de l'arxiu ducal. Pel que fa al Pallars, hi ha 28 lligalls del comtat (marquesat des de finals del s. XV, quan l'obtenen els Cardona) i 3 del vescomtat de Vilamur, que a finals del s. XIV els Cardona havien vinculat a través dels Anglesola. Olivé també diu, nosaltres creiem que erradament, que els fons en qüestió són dipositats actualment [...] a Toledo (p. 1). Nosaltres faríem constar aquí les nostres reserves sobre la idoneïtat de Poblet per al dipòsit dels microfilms i especialment sobre la manca de llibertat de la Generalitat de Catalunya, que va pagar la microfilmació, per elegir el lloc del seu dipòsit.